

ф.663, оп.2, спр.83, арк. 32 – 34. 12. ЦДІА України у Львові, ф.663, оп.2, спр.83, арк.42. 13. ЦДІА України у Львові, ф.663, оп.2, спр.83, арк.21. 14. Львівська наукова бібліотека НАН України ім. В. Стефаника (далі – ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. 15. Лисенко О.Я. Остап Терлецький. // Жовтень. – 1959. – № 5. – С.110. 16. Грушевський М. До некрологу Остапа Терлецького // ЗНТШ. – Львів, 1902. – С.14. 17. Свідченням тому, що у 70-х рр. XIX ст. молодіжні українські організації стали виразно ділитись на москвофільські і народовські може бути приклад Буковини, де у 1870 р. студенти учительської семінарії утворили москвофільський гурток “Согласіє”, а згодом “Братній союз”. Однак протистояння всередині організації призвело до ліквідації “Согласія” у 1877 р. // Стоцький С. Наука руської мови в школах середніх на Буковині. – Чернівці, 1894. – С.13. 18. Як виглядала організаційна мережа “Січей” / І Гей, там на горі “Січ” іде!... – С.175. 19. Українські Січові Стрільці. – Львів, 1935. – С. 8. 20. Українські Січові Стрільці. – Львів, 1935. – С. 9. 21. К. Трильовський. З мого життя. – С.51. 22. К. Трильовський. З мого життя. – С.51. 23. К. Трильовський. З мого життя. – С.51. 24. Арсенич П. Основник “Січі” – Кирило Трильовський. – С. 14. 25. Трильовський К. З мого життя. – С.52. 26. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів., 1990. – С.9. 27. Трильовський К. З мого життя. – С.53. 28. Трильовський К. З мого життя. – С. 53–54. 29. Арсенич П. Основник “Січі” – Трильовський К. – С. 14. 30. Арсенич П. Засновник “Січі” на Покутті. – С.141. 31. Трильовський К. З мого життя. – С.23.

УДК 947.78+943.8

О.О. Морушко

Національний університет “Львівська політехніка”

ЗВ’ЯЗКИ ПОЛЬСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ-“ФРАКЦІЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ” З ІНОЗЕМНИМИ РОЗВІДКАМИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Морушко О.О., 2013

Розглянуто та проаналізовано зв’язки Польської Партії Соціалістичної-“фракції революційної” з іноземними розвідками напередодні Першої світової війни. Розкрито причини цих взаємовідносин.

The article provides the review and the analysis of the relations between Polish Socialist Party “The Revolutionary Fraction” and the foreign intelligence services on the eve of the First World War. The reasons for these relations are revealed.

Невдовзі після розколу ППС діяльність керівництва ППС-“фракції” Ю. Пілсудського і його оточення була перенесена у Галичину. Туди приїхали Ю. Пілсудський, В. Йодко-Наркевич, Л. Василевський, Б. Енджейовський, В. Славек, К. Соснковський, Т. Арцишевський, А. Пристор, М. Маньковський та ін.

Головна причина перенесення керівництва ППС-“фракції” у Галичину була пов’язана з підготовкою до здійснення повстанської ідеї Ю. Пілсудського, яка стала основою усієї діяльності ППС-“фракції”. Головне завдання зводилося до повного припинення масової роботи і концентрації усієї енергії на підготовку під патронатом австрійського уряду навчання військової справи кадрів, які у відповідний час могли б бути використані для організації повстання та керівництва ним у Королівстві Польському. Цій діяльності повинна була допомагати сприятливіша політична ситуація в Галичині, на чолі якої стояли польський намісник і польська адміністрація. За свідченням В. Вітоса: “...в Галичині могли переховуватись різні народні діячі і політично переслідувані особи, проводячи свою незалежницьку роботу без перешкод, а навіть з допомогою австрійського уряду” [1, с. 10].

Вирішальну роль у керівництві усією передвоєнною діяльністю ППС-“фракції” відіграв Ю. Пілсудський, який був центральною фігурою правого крила цієї партії. До цієї партії приймали людей без врахування їхніх політичних поглядів та ідейного спрямування. Відіграючи в ППС-“фракції” велику роль, вони зміцнювали праве крило керівництва партії і становили найближче оточення Ю. Пілсудського.

Діючи у власних інтересах, використовуючи при цьому революційну фразеологію, нерозбірливі у засобах досягнення мети пілсудчики перетворились на доволі впливову в ППС-“фракції” групу, своєїрідну політичну мафію, яка діяла не тільки через ППС-“фракцію”, а й через інші партії [2, s. 9; 3].

Ю. Пілсудський і його група, керуючи ППС-“фракцією”, широко використовували партію для своїх цілей. Вони нехтували партійною дисципліною, програмою і думкою партійного керівництва ще тоді, коли входили до єдиної ППС, тобто до її розколу у листопаді 1906 р. Це, зокрема, підтверджують факти встановлення їхніх зв'язків з іноземними розвідками.

Невдовзі після початку російсько-японської війни Ю. Пілсудський і його найближчі соратники встановили контакт з японською розвідкою. Діючи за дорученням Ю. Пілсудського, В. Йодко-Наркевич зв'язався в Лондоні з капітаном Акасі. Потім почалися переговори з військовим аташе при японському посольстві в Лондоні майором Утсукома та японським послом маркізом Хайясі. Переговори розвивалися успішно. Японці були зацікавлені в отриманні даних про мобілізацію і перевезення російських військ, які обіцяли надавати їм пілсудчики. За це “фраки” домагалися одержання зброї і згоди на створення в Японії польського легіону, який виступив би в Маньчжурії на боці японців. В. Йодко-Наркевич покладав великі сподівання на формування польського легіону, вважаючи, що його поява на фронті та відозва пілсудчиків, розповсюджена в російській армії, викличуть масовий перехід солдатів-поляків на бік японців і дезорганізацію в російській армії [4, s. 162–163].

На переговорах з японським послом у Лондоні В. Йодко-Наркевич, окрім того, посилався на нібито узгоджену з іншими організаціями, що діяли на території Королівства Польського, готовність до спільних дій для створення об'єднаної революційної сили, яка охоплювала польський, литовський, білоруський і латвійський народи. Він заявляв, що начебто від пілсудчиків залежить початок революційної боротьби, яку буде вести тридцятимільйонне населення. Такі обіцянки були явною містифікацією і підкреслювали авантюризм пілсудчиків, особливо, якщо врахувати, що у той час чисельність ППС, від імені якого пілсудчики вели переговори, становила близько тисячі осіб [5, s. 23].

Однак, незважаючи на фантастичність, пропозиції пілсудчиків зацікавили японців. Майор Утсукома повідомив, що японський уряд запрошує представників ППС до Токіо. У травні 1904 р. з Лондона виїхали Ю. Пілсудський та Т. Філіпович і через Нью-Йорк та Сан-Франциско в липні прибули у Токіо [4, s. 163].

У Токіо вони передали великий меморандум японському уряду і провели кілька перемовин з офіцерами генерального штабу. Пілсудський пропонував організувати масові диверсії в тилу російської армії, пообіцяв висадити у повітря мости на транссибірській залізниці, а в момент ослаблення Російської імперії воєнними діями викликати антиросійське збройне повстання у Королівстві Польському. Здійснення останньої обіцянки ставилося в залежність від отримання відповідної технічної допомоги та достатньої кількості зброї.

Переговори в Токіо завершилися невдало. Японська розвідка не погодилася на формування польського легіону, відкинувши й інші пропозиції Ю. Пілсудського, ймовірно, розібравшись у їх авантюристичності, але запропонувала, щоб ППС постачала японській розвідці інформацію розвідницького характеру [5, s. 23–24; 4, s. 163].

Не останню роль у негативному ставленні японців до пропозицій “фраків”, очевидно, відіграла і позиція Р. Дмовського, який був запрошений до Токіо одночасно з Ю. Пілсудським. Дмовський доводив, що локальні виступи в Королівстві Польському (бо про національне повстання не може йтися) тільки завдадуть шкоди як Польщі, так і Японії, оскільки Росія, побоюючись антиросійських виступів, тримає на Віслі велику армію. Вона в морі крові потопить будь-який бунт, а потім перекине свої сили на Далекий Схід. Тому, на думку Р. Дмовського, не варто було розпочинати ризикованої гри.

Такі міркування знайшли розуміння у японців, тим більше, що широке втручання в польські і загалом у європейські справи в їхні наміри не входило. Вони прагнули перемогти Російську імперію на Тихому океані, але зовсім не хотіли посваритися з нею не на життя, а на смерть, до чого б неодмінно дійшло, якби Японія спробувала розіграти польську карту [6, с. 36].

У подальших переговорах у Лондоні з військовим аташе японського посольства, за даними С. Войцеховського, було досягнуто домовленості, за якою японці постачали пілсудчиків грошима на придбання зброї та полегшували її отримання в Гамбурзі, а пілсудчики зобов'язувалися збирати для японців агентурні дані про пересування і настрої російських військ, які рушали на Далекий Схід. Т. Філіпович перекладав англійською мовою інформацію, що була надіслана для японців. С. Войцеховський отримував гроші в японців і закуповував зброю в Лондоні, а В. Йодко-Наркевич одержував зброю у Гамбурзі та перекидав її через австрійський кордон у Королівство Польське. Доводилося робити це і С. Войцеховському, який спеціально виїжджав для цього до Гамбурга. Контакти з японською розвідкою припинилися у пілсудчиків, за даними С. Войцеховського, з моменту початку мирних російсько-японських переговорів [4, s. 163–164, 167–168, 170].

Зв'язки пілсудчиків з японською розвідкою зберігалися у суворій таємниці від партії. “Знали про них лише Пілсудський, Йодко, Філіпович і я”, – пише про це С. Войцеховський [4, s. 164; 188].

Однак контакти пілсудчиків з японцями не були поодинокими. За даними Х. Яблонського, вони у 1905 – 1906 рр. мали подібні зв'язки з англійською розвідкою [7, s. 46], а наприкінці 1906 р. пілсудчики роблять перші спроби з налагодження контактів з австрійською розвідкою. Робилося це з ініціативи Ю. Пілсудського [8, s. 111]. 29 вересня 1906 р. до начальника штабу 10-го австрійського корпусу в Перемишлі, керівника розвідувального центру полковника Ф. Каника звернулися Ю. Пілсудський та В. Йодко-Наркевич і запропонували свої послуги. Повідомляючи про це начальнику генерального штабу у Відні генералу Ф. Беку, полковник Ф. Каник 10 жовтня 1906 р. писав, що Ю. Пілсудський та В. Йодко-Наркевич від імені ППС “запропонували нам всілякого роду розвідувальні послуги замість певних взаємних послуг з нашого боку” [9, dok. № 1, s. 443]. Вони просили полегшити придбання зброї, дозволити створення таємних складів зброї та діяльність партійних агентів, а в Галичині не застосовувати репресій щодо поляків – запасних австрійської армії та революціонерів, які брали участь у боротьбі проти Росії. Ю. Пілсудський та В. Йодко-Наркевич заявили, що “...їх партія має в Конгресувці 70000 збройних людей і у випадку відкритої боротьби зможе виставити ще до 200000, тож у разі спалаху революції вони розраховують, що їм безперечно вдасться повести за собою все польське населення” [9, dok. № 1, s. 443–444].

Під час розмови були присутні Ю. Чернецький, співробітник австрійської військової розвідки у Львові, який виступав як посередник між Ю. Пілсудським і Ф. Каником, два офіцери розвідувального відділу, а також Ю. Вейсер, фабрикант із Сасова, що під Золочевом, який виконував свого часу функції “поштової скриньки” Пілсудського в Галичині. Каник обмежився тим, що лише вислухав своїх співрозмовників [9, dok. № 1, s. 443–444].

Колишній начальник розвідувального бюро австрійського генерального штабу Макс Ронге писав згодом, що пропозиції Ю. Пілсудського та В. Йодко-Наркевича “відкривали можливості швидкого створення... на випадок якогось конфлікту широкої інформаційної мережі” [10, с. 15].

За свідченням колишнього співробітника австрійської розвідки у Кракові Ю. Рибак, з яким згодом був зв'язаний Ю. Пілсудський, пропозиції останнього та В. Йодко-Наркевича створювали для австрійської розвідки великі можливості і “перші реальні умови для розвідницької роботи на території Королівства Польського й України” [8, s. 49].

Проте ці пропозиції були відхилені вищими військовими інстанціями. У відповідь на своє донесення полковник Ф. Каник дістав розпорядження за підписами начальника генерального штабу генерала Ф. Бека і начальника бюро обробки даних генерального штабу полковника Е. Гордлички “не вдаватися в подальші переговори з представниками комітету, які звернулися до нього” [5, s. 32]. Імовірно, австрійські військові власті не бажали входити в контакти з організацією, яка формально іменувала себе революційною партією.

Слід зазначити, що в ролі посередника між Ю. Пілсудським та австрійською розвідкою виступав Ю. Чернецький, функціонер Львівського розвідувального центру, який одночасно був

агентом царської охоранки. У серпні 1912 р., коли стосовно нього почалось слідство, Ю. Чернецький втік до Києва [5, s. 19–20].

Відмова не збентежила Ю. Пілсудського, який через рік зробив нову спробу налагодити зв'язок з австрійською розвідкою. На цей раз Ю. Вейсер, який діяв за його завданням, у листопаді 1907 р. звернувся безпосередньо до Відня. Використовуючи знайомство з капітаном Я. Новаком, який служив у бюро розвідки генерального штабу, Вейсер просив його допомогти зустрітися з авторитетною особою, очевидно, маючи на увазі начальника штабу або навіть міністра, щоб проінформувати про цілі і стан партійної організації – ППС-“фракції”. Новак передав це прохання своєму начальнику Е. Гордличку, який проінформував про це вищі інстанції.

Прохання про зустріч було відхилене. Я. Новак дістав розпорядження проінформувати при нагоді Вейсера, що ні військовий міністр, ні начальник генерального штабу не можуть прийняти будь-кого із представників партії. Новий начальник генерального штабу генерал Ф. Конрад-Гетцендорф вважав за потрібне 23 листопада 1907 р. проінформувати про це військового міністра, оскільки не відкидали, що Ю. Вейсер звернеться зі своїм проханням до органів військового міністерства. Вищі австрійські військові власті побоювалися, що дії ППС-“фракції”, спрямовані насамперед проти Росії, могли б розповсюдитися на територію Австро-Угорщини [9, dok. № 9, s. 456–457]. Очевидно, поведінка керівництва партії викликала сумнів і підозру в австрійських військових властей.

Боснійська криза 1908 р., яка загострила відносини між Австро-Угорщиною і царською Росією, сприяла активізації австрійської розвідки проти Росії. Вона була покладена на штаби, що дислокувалися поблизу кордону корпусів: I корпусу в Кракові, X – в Перемишлі, XI – у Львові. При корпусах були створені головні розвідувальні центри, так звані “Хаупт Кундшафт Стеллен”. На чолі центрів стояли офіцери генерального штабу: в Кракові – капітан Ю. Рибак, в Перемишлі – капітан О. Дзедушицький і у Львові – капітан Г. Ішковський [8, s. 10, 14, 24].

Г. Ішковський, згадавши пропозицію Ю. Пілсудського, зроблену австрійській розвідці ще в 1906 р., запропонував розвідувальному бюро генерального штабу у Відні “залучити до розвідницької служби Польську соціалістичну партію шляхом входження в контакт з керівною особою” [9, dok. № 10, s. 457–458].

На цей раз санкція Відня була дана. Судячи з даних В. Славека, Ішковський спочатку встановив контакт з О. Малиновським, а потім з Ю. Пілсудським і В. Йодко-Наркевичем. Влітку 1908 р. О. Малиновський, за дорученням Ю. Пілсудського, зв'язав В. Славека з Г. Ішковським у його приватній квартирі [7, s. 516]. За даними В. Славека, розвідувальний центр Львівського корпусу цікавився питаннями: “Як на випадок війни буде ставитися населення Конгресувки до Росії. Чи можна було б використати диверсійну діяльність польських революційних організацій і як вони будуть себе поводити?” [2, s. 19].

Майбутній начальник розвідувального бюро генерального штабу М. Ронге, підтверджуючи у своїх спогадах встановлення Г. Ішковським контакту з кількома людьми з Польської соціалістичної партії, зазначав, що він “досягнув у цьому великих успіхів”. М. Ронге писав, що австрійська розвідка встановила зв'язки з тими інформаторами, на яких вказала верхівка ППС-“фракції”. При цьому він підкреслював, що пепеєсівці, завербовані на службу австрійської розвідки, не отримали від неї жодних зобов'язань [10].

Отже, бажане Ю. Пілсудським співробітництво з австрійською розвідкою було врешті-решт встановлене влітку 1908 р. Воно тривало протягом шести років до початку Другої світової війни і деякий час після неї. Спочатку центром співробітництва був Львів. Потім, на початку 1909 р., він перемістився до Кракова, оскільки питання, що стосувалися розвідки в Королівстві Польському, належали відомству Краківського розвідувального центру при Першому корпусі. Ю. Пілсудський і його політичні соратники, завербовані Г. Ішковським, були передані, за даними В. Славека, в розпорядження капітана Ю. Рибак [7, s. 516; 8, s. 15, 28], який і здійснював з ними зв'язок упродовж кількох років.

Зв'язок Ю. Пілсудського та його групи з австрійською розвідкою зберігався у суворій таємниці від рядових членів партії і громадськості. Коли ж трохи пізніше політичні противники Ю. Пілсудського розголосили багато фактів [11, s. 31–32, 61, 86], він та його соратники заявили, що співробітництво Пілсудського з Австрією нібито обмежувалося контактами з офіцерами

генерального штабу. Їхні розвідувальні функції свідомо замовчувалися. Пілсудчики стверджували, що розмови з представниками генерального штабу стосувалися лише питань формування польських частин, їх озброєння та застосування у майбутній війні з Російською імперією. Такі заяви робили, зокрема, Ю. Стахевич, В. Славек, І. Дашинський [12, s. 20–21; 2, s. 19–20; 7, s. 517–518; 5, s. 34–35]. Однак факт тісного співробітництва Ю. Пілсудського з австрійською розвідкою не викликає ані найменшого сумніву. Попри те, що М. Ронге у 1918 р. особисто простежив за знищенням списків інформаторів австрійської розвідки, у реєстрі іноземців австрійського Міністерства внутрішніх справ за 1908 р., який зберігається у Віденському архіві, біля прізвища Ю. Пілсудського зберігається напис: “Розвідницька служба на користь Австрії”. У документах цього ж архіву зберігаються й інші численні матеріали про співробітництво ППС-“фракції” з австрійською розвідкою [5, s. 34].

Отже, можна стверджувати, що зв'язки ППС-“Фракції революційної” з іноземними розвідками не були поодинокими, а радше мали систематичний характер з метою отримання коштів і зброї від іноземних розвідок в обмін на надання послуг шпигунського характеру.

1. Witos W. *Moje wspomnienia*. – Т. II. – Paryż, 1964. 2. Migdal S. *Piłsudczyzna w latach pierwszej wojny światowej*. – Katowice, Śląsk, 1961. 3. Holzer J. *Polska partia socjalistyczna w latach 1914–1919 // Ruch robotniczy i ludowy w Polsce w latach 1914–1923*. – W.: KiW, 1961. – S.319–354. 4. Wojciechowski S. *Moje wspomnienia*. – Т. I. – Lwów–Warszawa: Atlas, 1938. 5. Arski S. *Му pierwsza brygada*. – W.: Czytelnik, 1963. 6. Наленч Д., Наленч Т. *Юзеф Пілсудський. Легенди і факти*. – М.: Политиздат, 1990. 7. Jabłoński H. *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w czasie wojny 1914–1918*. – W.: PWN, 1958. 8. *Pamiętniki generała Rybaka*. – W.: Czytelnik, 1954. 9. *Galiczyńska działalność wojskowa Piłsudskiego // Dokumenty*. – W.: PWN, 1967. 10. Ронге М. *Разведка и контрразведка*. – М.: Госвоениздат, 1939. 11. Lipecki J. *Legenda Piłsudskiego*. – Poznań, 1922. 12. Stachiewicz J. *Polskie plany mobilizacyjne przed wojną światową*. – W.: Niepodległość, 1933. – Т. VIII – S. 3–55.

УДК: 94(477)“1914/1915”

О.Я. Мазур¹, І.В. Баран², М.О. Борищак³

¹ Національний університет “Львівська політехніка”,

² Львівський національний аграрний університет,

³ Львівський державний університет фізичної культури

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЗАРУЧНИКИ, БІЖЕНЦІ, ВИГНАНЦІ, ЕВАКУЙОВАНИ

© Мазур О.Я., Баран І.В., Борищак М.О., 2013

Досліджуються міграційні процеси у Східній Галичині на початку Першої світової війни. Проаналізовано чинники, що призвели до великого переміщення людей, їх кількість по окремих повітах, становище, діяльність російських державних установ з облаштування та опіки біженців.

Migration processes in East Galychina at the beginning of World War I are investigated. The factors that resulted in the large moving of people, their amount on separate districts, position, activity of Russian state institutions concerning settlement and protection of refugees have been analysed.

Галицькі землі стали епіцентром бойових дій у Східній Європі, що призвело до значних людських і матеріальних втрат. У регіоні, який мав ключове геополітичне значення, зруйновано десятки міст і містечок, спалено і пограбовано сотні сіл. Від голоду, різних хвороб та епідемій масово гинули люди, сотні тисяч жителів краю стали біженцями, заручниками, вигнанцями або